

זכותם של קטינים נפגעי עבירה להשמיע ולהישמע

- אינטרס פרטי כאינטרס ציבורי

כרמית פולק כהן

המקרים נדרש הקטין להיעזר בגורם המתווך בינו לבין הרשויות לשם חשיפת המידע, אך אובדן הפרטיות ואובדן השליטה מועצמים נוכח חוסר היכולת של הקטין לנתב את הליך החשיפה כראות עיניו. למעשה, מרגע חשיפת דבר הפגיעה פוגש הקטין, שנפגע במרבית המקרים על-ידי בגיר, בגורמים רשמיים המפצירים בו לבטוח בהם, לספר להם את שחוה ומבטיחים לו לא אחת כי המידע שמור עימם, אולם למעשה המידע מועבר לנאשם כחלק מההליך. חשיפת החומרים הרסנית עבור הקטין ועבור בני משפחתו התומכים בו, וההשלכות של חשיפת החומרים אינן עוצרות ברמת הנפגע הספציפי אלא משפיעות על מעגלים רחבים בהרבה ועשויות אף להרתיע קטינים מהגשת תלונות במטרה ופנייה למרכזי ההגנה⁵⁶ או מפניה לטיפול נפשי החיוני לשיקומם. חשיפת המסמכים פוגעת באינטרס ציבורי מובהק - יכולתם של קטינים אלו לקבל טיפול מיטבי ולבנות לעצמם חיים נורמטיביים.

סוגיית העיון בחומרי חקירה והסרת חיסיון מחומרים שהם תוצרים של הליך טיפולי שעבר נפגע העבירה היא סוגיה המעסיקה את בתי המשפט מזה שנים רבות.

קטינים נפגעי עבירה הם אוכלוסייה פגיעה במיוחד, זאת משום שמלבד הפגיעה וההתעללות אותה הם חוו, גילם הרך, תמימותם וחוסר היכולת שלהם להתגונן מציבים אותם מלכתחילה כמטרה נוחה לניצול. הדברים נכונים אף ביתר שאת כאשר האשם בניצולם הינו האדם לו רוכשים ילדים אמון מיוחד, קרי האחראי על הטיפול בהם. לאחר שנחשף דבר הפגיעה נאלצים הקטינים, נפגעי העבירה, להתמודד עם הליך פלילי ארוך וסבוך שאינו מותאם לצרכיהם הייחודיים ואף אינו לוקח בחשבון את רצונותיהם. התמודדות זו גורמת פעמים רבות לטראומה נוספת המכונה "קורבנות משנית" ("secondary victimization") שאמנם אינה נחלתם של ילדים דווקא, אך מועצמת כאשר מדובר בילדים (גל ווינדמן, עמ' 210)⁵⁵.

הליך חשיפת דבר הפגיעה מצידו של קטין נפגע עבירה, וודאי כאשר מדובר בעבירות מין ואליומות בתוך המשפחה, קשה מנשוא. במרבית

56 מרכז הגנה ("בית לין") הינו מרכז הפועל מתוקף חוק סיוע לקטינים נפגעי עבירות מין או אלימות (התשס"ח), 2008. המרכז מכיל תחת קורת גג אחת אנשי מקצוע מומחים בתחומים שונים העוסקים בתהליכי הערכה, חקירה ואבחון של ילדים ובני נוער נפגעי עבירות והתעללות. המבנה בו פועל המרכז מספק מסגרת ידידותית ונעימה היוצרת סביבה תומכת ומאפשרת לנפגעים הקטינים ולבני משפחותיהם לקבל סיוע בתנאים אופטימליים.

55 גל, ט., ווינדמן, ו. (2002). ילדים נפגעי עבירה בישראל: ריבוי קשיים, מיעוט מענים. בטחון סוציאלי, 63, 210-235.

המחוקק הכיה, באמצעות הסדרים שונים, באופייה הייחודי של אוכלוסיית הקטינים נפגעי העבירה והעניק להם הגנות בהתאם: כבר בשנת 1955 חוקק החוק לתיקון דיני הראיות (הגנת ילדים), תשט"ו-1955 (להלן: "החוק"), זהו חוק יוצא דופן וחריג בספר החוקים בישראל, ובהשוואה לחקיקה דומה בעולם כולו. המחוקק פורש מעטפת הגנה רחבה, אף במחיר של הטלת מגבלות על הנאשם בניהול הגנתו, על קטינים נפגעי עבירה תוך שהוא מכיר בפגיעותם המוגברת וההשפעות החמורות של החשיפה על שלומם הנפשי. בין היתר קובע סעיף 5ב(א)(3) לחוק מגבלה על זכותו של הנאשם לעיון בקלטת חקירה המתעדת חקירת ילדים.

הסעיף קובע כי **"הנאשם אינו זכאי להעתיק את קלטת החקירה, להוציאה ממקום הימצאה הקבוע או לקבל לידיו את העתקה, אלא אם כן הורה בית המשפט אחרת, מטעמים מיוחדים שיפרט..."** בדברי ההסבר לחוק נכתב: **"הוראות סעיף 5ב המוצע, נועדו למנוע שימוש לרעה בזכות העיון הנתונה לנאשם, מבלי לגרוע מזכות זו גופה. עיקר מטרתן הוא במניעת מתן פומבי לתיאור עבירות שהחוק חל עליהן, הבא מפיהם של ילדים שנפלו קורבן לביצוען של עבירות כאמור. היות שמדובר בעבירות מין, אלימות, התעללות, הזנחה או עבירות הקשורות בניצול ילדים לזנות או לפורנוגרפיה, הרי פרסום חקירת ילד שהיה קורבן לאחת מאלה, עלול לפגוע לא רק בפרטיותו של הילד, אלא גם בשלומם הנפשי, כתוצאה מחשיפת זהותו"** (ההדגשה אינה במקור).

ניתן ללמוד מחוק זה כי במידה שהחליט בית המשפט לחשוף את החומר הרגיש לעיניו של הנאשם אזי יש להטיל מגבלות על זכותו של הנאשם לעיון בחומר. מגבלות אלו אמורות לשמור על פרטיותו של הקטין, ליצור עברו תחושת מוגנות ולהעביר מסר לנפגעי עבירה עתידיים כי זכויותיהם לפרטיות עתידות להשמר ובכך לעודד שיתוף פעולה עם רשויות החוק ועם הטיפול הפסיכולוגי.

במדינת ישראל, כל קטין שנפגע מינית זכאי לטיפול נפשי הניתן לו חינוך על-ידי שירותי הרווחה. המדינה עצמה הכירה בצורך החיוני במתן טיפול נפשי לקטינים נפגעי עבירה ולבני משפחותיהם ואף הקימה לשם כך, נכון להיום, כ- 13 מרכזים ייעודיים לטיפול נפשי (סך הכל עתידים לפעול כ-19 מרכזים לטיפול נפשי בקטינים נפגעי עבירות מין)⁵⁷. פעמים רבות טיפול זה הוא בבחינת הצלת נפשו של הקטין ושל בני משפחתו. היכולת לשוחח עם אדם החיצוני להתרחשות ולהתייעץ בנוגע למשברים נפשיים ופיזיים שונים הנובעים מהחשיפה היא קריטית להליך שיקומו של הקטין.

לדוגמה, קטינה, בת 12.5 וחצי היום, נפגעה מינית מאז שהייתה בת 8 על-ידי שכן, בן בית בביתה. מאז הפגיעה הקטינה אינה מסוגלת לישון לבד במיטתה (שם התרחשה הפגיעה). היא אינה מסוגלת לאכול משום צלחת בבית כי ייתכן שהפוגע אכל ממנה ולכן נאלצו הוריה להחליף את כל כלי המטבח. בעקבות חשיפת דבר הפגיעה אף נפגעה יכולתה לשלוט בסוגריה והיא נאלצת להיעזר בחיתולים. בימים אלה מתנהל משפט כנגד הפוגע. סנגורו הגיש בשם הנאשם בקשה לבית המשפט לחשוף את תיקה הרפואי ואת פרטי הטיפול הפסיכולוגי שעברה בעקבות הפגיעה, מה שהוביל לסאגה מייסרת שהעמיקה את הפגיעה.

בעוד שהמדינה מכירה מצד אחד בצורך הקריטי של קטינים נפגעי עבירה להתחיל את הליך שיקומם הנפשי, היא אינה מאיינת את הסכנה הקיימת בחשיפת פרטים אינטימיים מהליך טיפולי זה. הלא ברור שדרישה להעביר את תיקו הפסיכיאטרי/רפואי של הקטין לנאשם וחשיפת כל שיחותיו עם המטפל יקשו עליו לשוב להליך הטיפול ולהתמסר אליו.

<http://www.molsa.gov.il/Populations/CriminalVictims/SexualAssaultOfChildren/Pages/TreatmentCentres.aspx>

אשר ניצלו את מעמדם כאפורטרופסים של הקטין הנפגע ופעלו לקידום האינטרסים שלהם על גבו של הקטין ותוך כדי פגיעה ממשית בו. לשם המחשה, לפני כשנה ליוונו קטינה שאביה פגע בה מינית. אמה של הקטינה הייתה מודעת למעשים שנעשו ולא דיווחה לרשויות. כאשר האב נעצה, המשיכה האם לתמוך בו והקטינה נותרה לבדה במערכה הקשה. לאחר שחשפה את דבר הפגיעה עברה הקטינה התמוטטות נפשית ואושפזה בבית חולים פסיכיאטרי. תוך כדי ניהול ההליך הפלילי דרש האב את תיקה הרפואי של הקטינה וזאת במטרה לעשות בו שימוש כנגדה ועל מנת לבחון כיצד המצוי בו יוכל לסייע לו בניהול הגנתו. מעבר לדוגמה האמורה צריך לזכור כי הפוגע, בפגיעות בתוך המשפחה, מכיר את עברו של הקטין, את הקשיים שחווה במהלך חייו ואת הטיפולים הנפשיים שעבר. ניצול מעמדם כאפורטרופסים על-ידי נאשמים בנסיבות אלו הוא בבחינת "הרצחת וגם ירשת".

התיקון האחרון מעביר מסר חד משמעי הן לפוגעים הפוטנציאלים והן לנפגעי העבירה הקטינים כי פרטיותם, שלומם הנפשי וכבודם של הקטינים אינם הפקד.

בשלהי הדברים אך לא בשוליהם חשוב להבהיר כי מי שכיום מייצג את עמדתם של נפגעי עבירה בהליכים הפליליים הוא התביעה. התובע, אמון על ייצוג האינטרס הציבורי ולא על ייצוג אינטרס נפגע העבירה. פעמים רבות אינטרסים אלה אינם באים בכפיפה אחת וכבר קרה כי מי שפנה אלינו לייצוג קטינים נפגעי עבירה בהליכים אלה היו דווקא הפרקליטים, מתוך הבנה של מורכבות זו. זכות הטיעון היא זכות בסיסית להשמעת קולם של נפגעי עבירה, אך בכך לא די - ראוי כי המחוקק יתן דעתו גם על הזכות לייצוג בהליכים אלו שאינה רק פלטפורמה להשמעת קולו של הקטין אלא מהווה הגנה רחבה יותר על זכויותיו.

בהמשך לאמור, יזמה המועצה לשלום הילד טיוטת הצעת חוק לתיקון פקודת הראיות (הסרת חיסיון), התשע"ה-2015. הצעת החוק מבקשת לתת זכות טיעון לנפגע עבירה בכל הנוגע להסרת חיסיון על חומרים שהם תוצרים של הליך טיפולי שעבר הנפגע. כך, שבכל מקרה בו מתבקש בית המשפט, על-ידי הנאשם, להסיר חיסיון מחומרים שנאספו בעקבות מפגש נפגע העבירה עם גורמי מקצוע (רופא, פסיכולוג או עובד סוציאלי), יחויב בית המשפט לשמוע את תגובתו של נפגע העבירה לשאלת הסרת החיסיון. כיום, במסגרת הליך להסרת חיסיון לנפגע העבירה (שהוא בעל החיסיון), אין זכות טיעון. כתוצאה מכך, בית המשפט רשאי להסיר את החיסיון ולחשוף את החומרים שנאספו במהלך הבדיקות הרפואיות שעבר נפגע העבירה או במהלך המפגשים הטיפוליים שהשתתף בהם. זאת, מבלי שהנפגע יוכל להופיע בפני בית המשפט, לפרט את ההשלכות הקשות של חשיפת החומרים בפני הנאשם על פרטיותו ואף להתנגד להסרת החיסיון.

ביטוי חקיקתי נוסף לפרישת מעטפת הגנה על קטינים נפגעי עבירה מצוי בתיקון מס' 9 לחוק זכויות החולה, התשנ"ו-1996. תיקון זה, מיום 29/3/16, מסדיר את ההגנה על הקטין הנפגע אף במחיר של פגיעה במעמדו של ההורה כאפורטרופוס של הקטין. התיקון קובע כי באם הובא לידיעתו של מטפל כי הורה הורשע בביצוע עבירת מין או אלימות כלפי ילדו הקטין, או הוגש נגדו כתב אישום בשל ביצוע עבירה כאמור וכל עוד מתנהל ההליך הפלילי כנגדו, לא תידרש הסכמתו של אותו הורה לטיפול רפואי באותו ילד ולא יימסר לאותו הורה מידע לגבי טיפול רפואי באותו ילד.

תיקון זה הוא חיוני להגנה על שלומם של קטינים נפגעי עבירה שכן, לא אחת נתקלנו, במסגרת תכנית ליווי קטינים נפגעי עבירה (המופעלת במועצה לשלום הילד מזה כ-17 שנים), בפוגעים